

Masarykova univerzita

Fakulta sociálních studií

c-d

TAXATIVNÍ/DRAFTOVITÁ PODOBA TEXTU, KTERÝ NEMÁ
PLYNULOU PODOBU, NEZACÍLENO NA KONKRÉTNÍ
SKUPINU DĚTÍ DLE VĚKU A REGIONU, INDIKÁTORY
CLONINGEROVY TEORIE DOBRÉ, ZÁVĚR STRUČNÝ,
NEODKAZUJE NA KONKRÉTNÍ JINÉ TEORIE A JEJICH
SILNÉ A SLABÉ STRÁNKY

Sebevražednost dětí a mládeže v České republice optikou
Cloningerovy teorie charakteru a temperamentu

Monika Holzová, 439 830

1. Úvod
2. Sebevražednost dětí a mládeže v České republice
 - 2.1 Definice sebevraždy
 - 2.2 Zdůvodnění
 - 2.3 Děti a mládež jako riziková skupina
3. Cloningerova teorie charakteru a temperamentu a její principy
4. Indikátory umožňující testovat platnost teorie charakteru a temperamentu a jejich aplikování
5. Identifikace příčin, které Cloningerova teorie charakteru a temperamentu nepokrývá
6. Další teorie
7. Závěr
8. Použitá literatura

1. Úvod

Mým cílem v této práci bude zhodnotit, jak je teorie charakteru a temperamentu R. C. Cloningera schopna vysvětlit sebevraždnost dětí a mládeže v České republice. Tohoto cíle dosáhneme v následujících třech kapitolách, které se zabývají sebevraždnostmi dětí a mládeže v České republice, Cloningerovou teorií charakteru a temperamentu a jejími principy a jednotlivými indikátory umožňujícími testovat platnost této teorie a jejich aplikací.

2. Sebevraždnost dětí a mládeže v České republice

2. 1 Definice sebevraždy

V centru mého zájmu je sebevraždnost dětí a mládeže v České republice.

Definováním pojmu sebevraždy se zabývají mnozí lékaři, psychologové a filozofové. Hartl (2000) ji definuje jako úmyslné ukončení svého života, které je obvykle reakcí na tíživou situaci spojenou se ztrátou smyslu života. Tittle a Paternoster (2000) ji chápou jako smrt, která je výsledkem jednání, kdy jedinec tak úmyslně učiní s touhou a očekáváním, že bude zabít, a to bez ohledu na čas, který uplyne mezi jednáním a smrtí. Durkheim (1879; in Dragomerická, 1998) podává širší definici, považuje za sebevraždu každý případ úmrtí, který je přímým či nepřímým výsledkem činu spáchaného jedincem, o němž věděl, že povede ke smrti. Přestože se některé z definic liší, všechny zahrnují dva podstatné znaky (Dragomerická, 1998), a sice:

1. Dobrovolný úmysl ukončit život
2. Cílevědomě zaměřené jednání vedoucí ke smrti.

2. 2 Zdůvodnění

Důvodů, proč bychom se měli sebevraždami zabývat, je hned několik.

Prvním je etické zdůvodnění. Sebevražda je nevratným aktem, který je obvykle projevem zoufalství a neschopnosti dále snášet utrpení života. Proto je sebevražda tématem, kterému je třeba věnovat pozornost. Musíme se snažit pochopit příčiny, které vedou suicidanty k rozhodnutí vzít si vlastní život. (Pavlů, 1998)

Další zdůvodnění je statistické. Ve věkové kategorii od 15 do 34 let představuje sebevražda v evropských zemích po dopravních nehodách druhou nejčastější příčinu smrti. (Koutek, Kocourková, 2003)

V neposlední řadě jde o zdůvodnění kombinované. Jednak počet sebevražd často souvisí s depresí – jejich počet je nejméně dvacetkrát vyšší než u zdravé populace. Osoby trpící depresemi navíc páchají sebevraždy drastičtějším a radikálnějším způsobem než lidé nedepresivní. (Pidrman, Bouček, Kryl, 2004)

2. 3 Děti a mládež jako riziková skupina

Nock (2005) uvádí několik faktorů, které zvyšují riziko suicidálního jednání mezi dětmi a dospívajícími:

- Psychické onemocnění, zvláště deprese a bipolární afektivní poruchy a užívání alkoholu či jiných návykových substancí (95% osob, které se pokusí o sebevraždu, trpí psychickým onemocněním)

- Silný stres, agitovanost a vyšší iritabilita
- Předchozí suicidální pokus
- Deprese či sebevražda v rodinné anamnéze
- Psychické či fyzické týrání, sexuální zneužívání
- Nedostatečná podpůrná síť, nefungující vztahy s rodiči či vrstevníky

Tyto rizikové faktory mohou být členěny do tří skupin na sociálně-kulturní, psychosociální a rodinné. (Fleishman a kol., 2004) Hýbnerová (2006) dělí děti ohrožené ve větší míře rizikem suicidálního jednání na několik skupin podle toho, odkud pramení jejich potíže vedoucí je k suicidálnímu jednání:

- Problémy v rodině
- Sociální situace
- Problémy s vrstevníky
- Problémy se školou
- Problémy v partnerských vztazích
- Zdravotní obtíže
- Zneužívání návykových látek
- Problémy se sexuální orientací

Děti a mládež jsou tedy specifickou skupinou, na kterou musíme nahlížet jinou optikou, než na dospělé jedince.

3. Cloningerova teorie charakteru a temperamentu a její principy

Cloningerova teorie charakteru a temperamentu patří mezi psychologické teorie sociálních deviací. Tyto teorie nachází příčiny deviantního chování v lidské psychice a duševních pochodech člověka. Zabývají se jeho osobností, motivací, frustrací, duševními onemocněními a dalšími vlivy. (Buzková, 2008)

Tato teorie osobnosti vzniká v 80. letech 20. století v USA. Je založená na předpokladu, že základními složkami osobnosti jsou temperament a charakter. (Matiaško, 2009) Ty jsou měřitelné a umožňují posoudit odlišnosti mezi lidmi. (Cloninger, 1994, in Kuchařová, 2005) Vychází také z hypotézy, že určité charakterové dispozice vystavují člověka většímu riziku patologického chování. Cloninger pracuje s několika rysy temperamentu (Mokrý):

- Vyhledávání nového – důsledkem je nestálost a nevypočitatelnost
- Vyhýbání se poškození – může vést k nízké zodpovědnosti, riskantnímu chování či nedostatečné sebereflexi
- Nevytrvalost – ta souvisí s nezájmem o práci a nižší schopností plnit cíle
- Nízké sebeřízení – může vyústit v nevyzrálou, obviňovanou, tendenci k destruktivitě, nezodpovědnost a nespolehlivost
- Nízká míra spolupráce – tyto lidé mohou být sebestřední, netolerantní a pomstychtiví, zajímají se jen o vlastní prospěch a bývají bezohlední vůči druhým
- Nízký sebepřesah – důsledkem může být pyšnost, sebevědomí, honba za majetkem či stálá nespokojenost

4. Indikátory umožňující testovat platnost teorie charakteru a temperamentu a jejich aplikování

Jako indikátory umožňující testovat platnost teorie charakteru a temperamentu R. C. Cloningera, které odkrývají příčiny sebevraždy dětí a mládeže v České republice, zvolím výše uvedené rysy temperamentu. Ty budu operacionalizovat do podoby konkrétních pracovních otázek. Pro zjednodušení tento proces uvádím do přehledného schématu (schéma č. 1), ve kterém jsou v levém sloupci uvedené dané rysy temperamentu a v pravém sloupci konkrétní pracovní otázky, které by měly umožnit ověřit vhodnost využití této teorie pro vysvětlení sebevraždy dětí a mládeže v České republice.

Schéma č. 1

Vyhledávání nového	Jsou impulzivita a nevypočitatelnost znaky objevujícími se u suicidálních jedinců?
Ublížování	Vedou nízká zodpovědnost a riskantní chování ke zvýšenému výskytu sebevražděného jednání?
Nevytrvalost	Přispívá nezáměr o práci a plnění cílů k výskytu sebevražděného jednání?
Nízké sebeřízení	Vedou tendence k destruktivitě ke zvýšené pravděpodobnosti výskytu suicidálního chování?
Nízká míra spolupráce	Přispívají sebestřednost a bezohlednost k sebevražděnému jednání jedince?
Nízký sebezáchah	Má stálá nespokojenost vliv na výskyt suicidálního jednání jedinců?

4.1 Jsou impulzivita a nevypočitatelnost znaky objevujícími se u suicidálních jedinců?

Sebevražděný pokus může být výsledkem pečlivého plánování nebo náhlého impulzivního zkratu. Dětské sebevraždy bývají více impulzivní a často se vyskytují bez předcházejícího plánování (Granello, Granello, 2007).

4.2 Vedou nízká zodpovědnost a riskantní chování ke zvýšenému výskytu sebevražděného jednání?

Přehnaně riskantní chování může být jedním z příznaků těžké deprese (Marečková, 2007), která často stojí za suicidálními pokusy. Riskantní chování tedy není přímou příčinou sebevražděných pokusů, pojí se však úzce s depresemi, které se sebevraždami souvisí.

4.3 Přispívá nezáměr o práci a plnění cílů k výskytu sebevražděného jednání?

I v tomto případě se nezáměr o práci pojí spíše s depresemi. Vedle nespokojenosti, plachosti, úzkosti a nespokojenosti je nezáměr a nerozhodnost jedním z hlavních příznaků deprese. (Míšková, 2009)

4.4 Vedou tendence k destruktivitě ke zvýšené pravděpodobnosti výskytu suicidálního chování?

Sebevražda sama o sobě je destruktivním aktem. I v mnoha definicích sebevražd se s pojmem destruktivita či autodestruktivita setkáváme. Viewegh (1978) například definuje sebevraždu jako „autodestruktivní jednání, které zřetelně vyjadřuje úmysl jedince dobrovolně ukončit vlastní život a cílevědomou snahu zvolit k tomuto účelu prostředky, u nichž je možno předpokládat, že k zániku vlastního života povedou“.

4.5 Přispívají sebestřednost a bezohlednost k sebevražednému jednání jedince?

Bezohledné chování je jedním z rizikových chování adolescentů. Odborníci však prozatím nenalezli žádnou významnou spojitost mezi bezohledným chováním a výskytem sebevražd.

4.6 Má stálá nespokojenost vliv na výskyt suicidálního jednání jedinců?

Většina lidí se domnívá, že důvodem ke spáchání sebevraždy je celková nespokojenost se životem – podle výzkumu Vykydalové (2008) tak smýšlí 64%.

5. Identifikace příčin, které Cloningerova teorie charakteru a temperamentu nepokrývá

Cloningerova teorie charakteru a temperamentu se jako teorie psychologická nezabývá vlivy sociálního prostředí. To může hrát významnou roli a nemělo by se tedy opomíjet.

6. Další teorie

Vliv sociálního prostředí na výskyt sebevražedného jednání uvádí například É. Durkheima. Ten je přesvědčen, že míra sebevražednosti ve společnosti je způsobena povahou této společnosti, a sebevraždy jejích jednotlivých členů se tedy jeví být důsledkem jejich individuálních problémů pouze navenek. (Plesník, 2011) Sebevraždy dělí na egoistické, altruistické, anomické a fatalistické. Příčinou egoistických sebevražd je selhání schopnosti jedince včlenit se do společnosti. Altruistické sebevraždy stojí proti egoistickým. Jedinec je plně konformní a reaguje na společenskou pohromu sebezničením. Anomické sebevraždy pak souvisí se náhlou změnou společenského postavení. Fatalistické sebevraždy jsou méně časté. (Muhlpachr, 2008)

7. Závěr

Jak jsme zjistili v této práci, Cloningerova teorie charakteru a temperamentu je poměrně vhodnou teorií pro zkoumání sebevražednosti dětí a mládeže, jelikož se zaměřuje zejména na spojitost s osobností jedince. To je právě její nejsilnější stránkou. Na druhou stranu nemůžeme úplně opominout vliv prostředí na jedince, který sice dle mého názoru není v souvislosti se sebevražedností nejvýraznějším činitelem, ale jistou užitečností má. Ten tato teorie vůbec nezmiňuje. Kupříkladu zmíněná teorie É. Durkheima s tímto vlivem prostředí na sebevražednost pracuje.

Přesto však věřím, že Cloningerova teorie charakteru a temperamentu je nejvhodnější teorií pro zkoumání příčin sebevražednosti dětí a mládeže, jelikož se jedná o problém primárně psychologický a vlivy vnějšího prostředí či jiných aspektů nejsou pro tuto oblast příliš podstatné.

8. Použitá literatura:

BUZKOVÁ, Eliška. *Sociální deviace a právo* [online]. 2008 [cit. 2015-05-10]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Vedoucí práce Miloš Večeřa. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/100161/pravf_m/>.

Fleischman, A., Barondess, J.: Sebevraždy dospívajících. Jak lze předejít kruté dani? *Pediatricie po promoci* 5, 2, 2005, s. 18 – 24. (Adolescent Suicide: Vigilance and Action to Reduce the Toll. *Contemporary Pediatrics*, 21, 12, dec. 2004.)

Hartl, P. & Hartlová, H.: *Psychologický slovník*. Praha, Portál 2000.

HÝBNEROVÁ, Jana. *Sebevražedné jednání dětí a mladistvých* [online]. 2006 [cit. 2015-05-10]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Helena Klimusová. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/64879/ff_m/>.

KNOPPOVÁ, D. a kol. *Telefonická krizová intervence*. Linka důvěry. Praha: Remedium, 1997.

Koutek, J., Kocourková, J.: *Sebevražedné chování. Současné poznatky o suicidalitě a její specifika u dětí a dospívajících*. Praha, Portál 2003.

MAREČKOVÁ, Lenka. *Sebevražednost z hlediska žáků 2. stupně ZŠ* [online]. 2007 [cit. 2015-05-10]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Ivan Holý. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/132303/pdf_b/>.

MATIAŠKO, Maroš. *Osobnost recidivního pachatele majetkové trestné činnosti v kontextu biopsychosociální teorie osobnosti C. R. Cloningera* [online]. 2009 [cit. 2015-05-10]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Veronika Anna Polišenská. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/182283/fss_b/>.

MÍŠKOVÁ, Kateřina. *Pohled vysokoškolských studentů na depresi* [online]. 2009 [cit. 2015-05-10]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Helena Klimusová. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/167253/ff_m/>.

MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. Brno: MSD, 2008, 194 s. ISBN 978-80-7392-069-2.

PLESNÍK, Matěj. *"Sebevražda" É. Durkheima v soudobé sociologické literatuře* [online]. 2011 [cit. 2015-05-10]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Csaba Szaló. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/333412/fss_b/>.

TITTLE, Charles R a Raymond PATERNOSTER. *Social deviance and crime: an organizational and theoretical approach*. Los Angeles: Roxbury publishing company, 2000, xxiii, 727 s. ISBN 189148737x.

VLADIMÍR PIDRMAN, Jaroslav Bouček. *Deprese v interní medicíně*. 1. vyd. Praha: Psychiatrické centrum Praha, 2003. ISBN 9788085121698.

VYKYDALOVÁ, Martina. *Nová náboženská hnutí a sebevražedné tendence jejich členů* [online]. 2008 [cit. 2015-05-10]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Ivan Holý. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/183901/pdf_b/>.